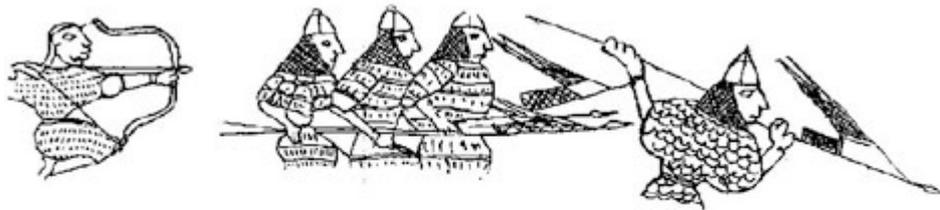

עודכן ב- 24/04/2008 13:51

משה החייט ואביו הסלאווי

העלאתם מחדש של "הסיפור הכוזרי" ושל סיפורים אחרים על התייהדות המונית וגורפת, ותיאורם כנראטיב האמיתי של תולדות היהודים, אינם אלא סוג של גזענות. על היהודים כדת, עם וגזע - מהמאה ה-19 ועד ספרו החדש של שלמה זנד

מאת יעקב שביט

תחריטים המיוחסים לכוזרים, סמארה, המאה השביעית-השמינית. מימין: ארנסט רנאן. "ערב-רב של גרים גרורים מעמי אזיא ואירופה"

"האשכנזים (=הגרמנים), הממציאים נפלאות בחקירותיהם, החזירו אופן הזמן אחורנית לאלף דור והרי אנו חיים היום כולנו בזמן המבול. ליהודי יקראו היום שם ולשאינו-יהודי - יפת. באו שם ויפת, באו גם מנהגי הדור הישן והוא ומלאה שמה הארץ חמס. בני בלי-שם צוררים לבני שם בנכליהם על דבר אשמות מדומות" (מנדלי מוכר ספרים, "שם ויפת בעגלה", 1890).

מדוע נחרד הדובר, משה החייט, מהשימוש בשמות "שם" ו"יפת" ומתיאור היהודים כבני שם, ולמה ראה בכך שיבה לדור המבול? הרי המקור לכך הוא "לוח העמים" (בראשית י'), שלפיו עם ישראל הוא צאצא של שם, ואשכנז הוא בן גמר בן יפת בן נח. על כך ששלוש משפחות העמים "שונות זו מזו בהלך-נפשם, במבנה גויותם, בתבנית ראשם ובמראה פניהם", יכול היה משה החייט לקרוא גם בספרו של קלמן שולמן, "דברי ימי עולם" (וילנה, 1867). המספר, מנדלי, יכול היה להרגיע את חברו לקרון הרכבת שהיהודים כלל אינם בני שם; זמן לא רב לפני כן הוכיח מלומד ואמן-סגנון צרפתי ושמו ארנסט רנאן, שיהודי אירופה הם "תרכובת גזעית", ולכן ייתכן שהקנצלר ביסמרק ומשה החייט הם קרובי משפחה.

אבל מנדלי היה מודע היטב להקשר החדש שבו הופיעה המורפולוגיה הגזעית הזאת: הופעת האנטישמיות הגזענית הביולוגית והאנטינומיה בין שמים לארים ולסכנה הנשקפת ממנה, ולכן כתב כי לא מכבר נחשבו המדברים על גזע שמי וגזע ארי למשוגעים. ואולם, "משהרבו להשתגע יום-יום ונוספו עליהם משוגעים חדשים לבקרים, נקבעה משוגתם בלבבות העם וקציניו כדבר ברור ונכון - ורבה המשטמה". ובכן, האם יכול היה משה החייט להירגע למשמע הבשורה שאינו צאצא של שם הקדמון, או שהיה עליו להיפגע מכך שניטלו ממנו אבותיו הקדמונים, ובמקומם זכה באבות סלאווים, טורנים, או ברברים אלמונים?

השאלה בדבר הזהות הגזעית של היהודים עלתה על סדר היום בעיקר כתוצאה מהופעת החלוקה הפנימית של "הגזע הלבן" לשמים ולארים. השמות האלה התכוונו בהתחלה לשת משפחות-לשון ("שמית" וה"הודו-אירופית"), ואולם הם נקלטו בספרות האתנולוגית והאנתרופולוגית המדעית (למגינת לבם של הרבה בלשנים) והפכו מאמצע המאה ה-19 ואילך לדוגמה מדעית - נכון יותר, פסוודו-מדעית - וכלי נשק חדש בידי הספרות האנטישמית. מנקודת המבט ההיסטורית ה"מדעית" נכללו בהגדרה גם עמי המזרח הקרוב הקדום והערבים, אך בשיח האירופי "שמים" היו קודם כל היהודים, והמצאת ה"שמיות" הולידה את האנטישמיות. יהודים כמו משה החייט גילו פתאום ששכניהם אינם רק נוצרים, או גויים, או גרמנים וכיו"ב, אלא הם ארים (הודו-אירופיים, או הינדו-גרמנים), והם עצמם אינם רק יהודים, אלא גם "שמים".

המושג "גזע" לא היה צריך לעורר דאגה, שכן הוא הגדיר חטיבות אנושיות שונות - עם, אומה, וגם קבוצה של עמים - שיוחסו להן תכונות טיפוסיות, העוברות בתורשה מדור לדור. כך נכתב, למשל, על "גזע בריטי" (ניטשה כתב שהבריטים הם "גזע לא-פילוסופי"), או על "גזע סקסוני", אך כבר נעשתה הבחנה בתוך אירופה בין "גזעים עליונים" (הגזע הנורדי) ו"גזעים נחותים" (האלפיני, הים-תיכוני והשמי). בכל ההקשרים האלה היה זה אפיון של קבוצה אנושית על פי מוצאה, צורת החיים הייחודית שלה, שפתה, עולם הסמלים שלה, וגם תכונות האופי הטיפוסיות של חבריה. הסיבה לדאגה מן השימוש שנעשה במושג "גזע שמי" להגדרת היהודים נבע מכך שהוא הציג את היהודים לא רק כ"אחרים", אלא גם כ"שונים" ו"זרים" באירופה: לא רק כמי שדתם שונה, ולא רק מי ששונים מבחינה אתנוגרפית, כלומר, באורח חייהם ובמנהגיהם, אלא גם כשונים בתכונות האופי המופנמות בהם, כלומר, במהותם האנושית, הנובעת ממוצאם ה"אורינטלי-שמי". לכך נוספה כמובן הטענה שמדובר לא רק בבני גזע שונה, אלא גם בבניו של גזע נחות ובעל תכונות שליליות, המשפיע לרעה על "הגזע הארי" ומסכן אותו. "גזע" הפך משיטת מיון אנתרופולוגית לאידיאולוגיה הקובעת מדרג של "גזעים עליונים" ו"גזעים נחותים".

עד אמצע המאה ה-19 לא השתמשו יהודים במושג "גזע" לצורך הגדרה עצמית, ולא עסקו בשאלת ההרכב הגזעי של העם היהודי. גם לאחר מכן לא החליף, בדרך כלל, המושג "גזע" את המושג "עם" במובן של קבוצה אתנית שיש לה תרבות ייחודית. היהודים הם עם קדמון, כתב מ"ל לילינבלום, ולמעשה הם "העם היחיד במובנו הטבעי". פרץ סמולנסקין כתב כי "שם 'עם' יינתן למשפחה או לחברה כאשר יש השתוות בין בני החברה בדרכיהם, בחפציהם, במזגם ובתכונותם, באמונתם, בחוקי החיים, בהתפתחותם בדברי הימים, ועל כולם ברוחו אשר יאחדו ובהשכלתו בפרט ובכלל". מדובר לא רק בקהילה דתית, אלא בעם ככל העמים, שלמרות פיזורו, לא התפלג לעמים שונים מבחינה אתנולוגית. היהודים, כתב סמולנסקין, "בכל מקום שהם יהודים הם". הם גם אינם "שבט" (Stamm), כפי שטען המלומד והרב הראשי של יהודי וינה אדולף (אהרן) ילניק בספרו Der juedische Stamm, "שבט" היכול להתערות בעמי אירופה, שנוצרו מ"שבטים"; עם ישראל הוא "עם אחד מקצה העולם ועד קצהו".

המושג "גזע" החל לחלחל למחקר ולשיח הציבורי היהודי בגרמניה. באחת הפעמים הראשונות שבהן הופיע בעיתונות היהודית, ב-1849, בעיתון הליברלי של יהודי גרמניה, נכתב כי "שונות הגזע השמי הקדום מצאצאי הצפון הבלונדיניים חקוקה בגוף ובנפש באופן שלא יימחה (...) אין אנו גרמנים (...) אלא בני ישראל". ואולם לא תמיד היתה הבחנה בין Rasse-ו Stamm, Volk, והמושגים האלה לא סימנו אומה טריטוריאלית או ישות מדינית. כשגרץ כתב, לדוגמה, על "גזע" לפי התרגום העברי והאנגלי של מאמרו על "חידוש נעוריו של הגזע היהודי", הוא כתב במקור Stamm והתכוון ל"עם תרבות" (Kulturvolk). לדבריו,

"גזע", במובנו האנתרופולוגי שייך להיסטוריה הקדומה של המין האנושי בעידן שלפני יצירת התרבות. בכל מקרה, מאחר שהמושג "גזע" במשמעותו האנתרופולוגית נהפך לדוגמה מדעית פופולרית, אימצו אותו חוקרים, חובבים ואנשי עט יהודים בגרמניה, ולקראת סוף המאה ה-19 החלו להעלות לדיון את השאלות, אם היהודים הם אכן "גזע" נבדל לעצמו, "גזע טהור", או חלק מ"גזע שמי" רחב יותר.

התיאוריה שיהודי מערב אירופה אינם מגזע שמי הופיעה כבר לפני ינואר 1883. אז נשא המלומד ואיש הרוח הצרפתי ארנסט רנאן הרצאה בחוג על שם סימון בפאריס, שנושאה היה "היהודים כדת וגזע" (Le Judaïsme comme Race et comme Religion), הרצאה שתורגמה מיד לגרמנית ולרוסית. רנאן טען כי למן ימי בית שני ואילך חדלו היהודים להשתייך ל"גזע השמי". תנועה המונית של התגיירות והתייחדות היא שגרמה לכך שיהודי אירופה אינם צאצאים ביולוגיים של העברים ה"שמים-אוריניטלים". המסקנה היא, שמאחר שלא קיים טיפוס יהודי-שמי "טהור", שום מחסום של "גזע" לא יכול למנוע את התערותם של היהודים המודרניים בחברה הצרפתית. לראיות ההיסטוריות שהביא על תופעת התייחדות הוסיף רנאן עדות אישית: ממראה יהודים שהכיר מקרוב הוא מצא שלא קיים טיפוס יהודי אחיד.

עדויות מן הסוג הזה באו גם מהצד היהודי. לאחר שפגש את הסופר ישראל זנגוויל כתב הרצל ביומו, בנובמבר 1895, כי "יש לזנגוויל חזות של אפריקני ארך-חוטם, שערו שחור משחור, עם פסוקת באמצע, צמרי מאוד (...). הוא מתעקש על ההיבט של הגזע, שאותו לא אוכל לקבל ודי אם אביט עצמי ועליו. אני אומר רק זאת: אנו ישות היסטורית, אומה של מרכיבים אנתרופולוגיים שונים. די בזה בשביל מדינת היהודים. אף אומה אין בה אחידות של גזע" (תירגם י' ונקרט).

אם התיאולוגיה הנוצרית מהמאה ה-13 ואילך הבחינה בין "היהודי המקראי" ובין "היהודי התלמודי" על בסיס דתי, בא רנאן והפריד בין "היהודי המקראי" ליהודי "הבתר-מקראי" מהבחינה הביולוגית. בכך גם ניתק את הקשר בין היהודים ובין "הגזע השמי" הקדום, שאת תכונותיו הנחותות תיאר בחיבורים אחרים ורבי השפעה שלו. להלכה שמטה התיאוריה הזאת את הקרקע מתחת לדעה (שהרבה ממאורות הנאורות האירופית היו שותפים לה), כי ההבדל בין יהודים ושאינם יהודים באירופה אינו רק דתי, אלא גם ביולוגי. אם יהודי אירופה הם "גאליים" והיהודים הספרדים הם "גותיים", אזי הם אינם "שמים", ואם "דם ארי הוערה בעורקיהם" - בלשונו של גרץ - תיעלם האנטישמיות הביולוגית הגזענית כלא היתה.

אך גרץ לא התלהב מ"תורת הגזע" ההפוכה של רנאן, והטיל ספק בתועלת של מה שכינה "תורת עירוי". אף אנטישמי, כתב, לא יהפוך את עורו גם אם יוכח לו באותות ומופתים שחלק גדול מיהודי אירופה הם ממוצא טורני או מונגולי. לא היתה זו דעת יחיד. במאמר שפירסם מ"ל לילינבלום באפריל 1883 ב"ווסחוד" (אודסה) על "פטפוטי רנאן", כתב המשכיל הלאומי שהמלומד הצרפתי אכן התכוון לטוב; ואולם, אפילו יצליח לבטל את התוקף המדעי של הגדרת היהודים כ"גזע שמי", הדבר לא ישים קץ לשנאה המסתתרת מאחורי ההגדרה הזאת, שכן בעבור אנטישמי אין שום חשיבות לשאלת מוצאם. דובנוב סבר שהיהודים המתבוללים בצרפת הריעו לדברי רנאן משום שהאמינו, בתמימותם, שהתיאוריה שלו תקעקע את הבסיס המדעי לכאורה של תורת הגזע, אבל הם השלו את עצמם בתקוות שווא.

הדברים הללו נוגעים לשאלה, איזו תועלת עשויה היתה לצמוח ליהודים אילו התיאוריה של רנאן היתה הופכת לדוגמה חלופית. אבל התגובה למאמרו של רנאן לא הסתפקה בהטלת ספק בתוצאות הכוונות הטובות שלו, אלא גם עסקה בתיאוריה עצמה ויצרה כמה דפוסי תגובה: 1. הגנה על המוצא הקדום המשותף ועל האחדות ה"אתנית" של העם היהודי; 2. קבלת השיוך של עם ישראל ל"גזע השמי", בתוך המרת התכונות השליליות שיוחסו לו בתכונות אחרות; 3. קבלת הדעה שהעם היהודי הוא "רב-אתני", ויש בו אפילו יסוד "ארי".

כדוגמה לדפוס התגובה הראשון אפשר להביא את ההיסטוריון היהודי-הצרפתי הליברלי תיאודור ריינאך, ששייב את רנאן בביקורת שכתב ב-*Revue des Etudes Juives*. רנאן ניתק את הזיקה-לכאורה בין גזע (כלומר, עם) לדת, ובכך הוא סולל את הדרך להתערות

מלאה של היהודים בחיי הרפובליקה הצרפתית. בד בבד, טען ריינאך, הראיות ההיסטוריות של רנאן אינן מבוססות. גם אם נמצא וריאנטים פיסיונומיים בעם היהודי, כתב, לא הפיסיונומיה קובעת, אלא המהות הרוחנית של העם, העוברת בתורשה מדור לדור, ובעניין הזה יש רציפות ברורה בין יהודי בן המאה הראשונה לספירה ליהודי בן המאה ה-19. ועוד הוסיף ריינאך, יהודי אירופה דומים לעמים השמיים באסיה ובאפריקה יותר מאשר לאוכלוסיית אירופה. במלים אחרות, ריינאך הבחין בין שייכות למסגרת של "עם היסטורי" וזיקה לנכסי הרוח שלו ובין שייכות ל"אומה": יהודי יכול להרגיש עצמו חלק מ"עם ישראל ההיסטורי", ובה בעת להיות חלק מן האומה הצרפתית.

דוגמה אחרת - שהביאה למסקנות הפוכות מזו הראשונה - היא מאמרו של לילינבלום מאפריל 1883. קצפו של לילינבלום יצא על טענת רנאן, שעם ישראל החי באירופה "אינו עוד זרע-ישראל מימי קדם, כי אם ערב-רב של גרים גרורים מעמי אזיא ואירופה". הוא הסכים לטענה שעד המאה החמישית לספירה לערך הצטרפו לעם ישראל מתגירים ומתיידיים - בית המלכות של חדיב באמצע המאה הראשונה לספירה, למשל - אבל לאחר מכן פסקה ההתייחדות, ובכל מקרה, מדובר במספר קטן של מצטרפים, והיהדות היתה ונותרה דת לאומית מובהקת. על הטענה שיהודי אגן הדנובה ודרום רוסיה הם צאצאי כוזרים שהתייחדו, היקשה לילינבלום: איך ייתכן שיהודי דרום רוסיה ופולין לא שמרו ולו מעט מהדיאלקט הכוזרי? ולילינבלום סיכם בסרקזם: אם נסכים לטענה שיהודי מזרח-אירופה הם צאצאי הכוזרים, אין כל סיבה לא לשער שהוא עצמו ורנאן הם צאצאים רחוקים של שושלת סינית, גרמנית או פורטוגלית, או לשער כי גם ראשי המדברים של האנטישמיות הגזענית המודרנית הם ממוצא שמי.

טענתו העיקרית היתה שגם הצרפתים, הגרמנים והספרדים, ועוד עמים אחרים באירופה הם "תרכובת גזעית", אבל איש לא יטען שאין לאום צרפתי, גרמני, או ספרדי. היוונים של היום, כתב, אינם דומים ליוונים של ימי פריקלס, אבל הדבר הזה אינו מכשול לתחייתם הלאומית. אין לדעת אם לילינבלום הכיר את ספרו של י"פ פלמרייר מ-1830, שטען כי "אף טיפת דם הלני טהור אינה זורמת עוד בעורקי התושבים הנוצרים של יוון החדשה", וכי יוון מאוכלסת עתה באנשים בעלי חזות סלאווית" - תיאוריה שנועדה להוציא את הרוח ממפרשי הפילו-הלניות, ושהנאצים השתמשו בה להצדקת מעשי האכזריות שלהם ביוון הכבושה.

לילינבלום לא ייחס חשיבות לשאלה איך נוצר ה"הרכב הגזעי" של היהודים בעבר. התיאוריה של רנאן נראתה לו מסוכנת והרסנית מפני שביטלה את הממד האתני-הלאומי של הזהות היהודית דווקא בעידן שבו נחלש הממד הדתי שלה. הוא כתב: "בזמן תגבורת האמונה היינו זרים באירופה על-פי אמונתנו, ועתה, בזמן תגבורת הלאומיות, הננו זרים על פי גזענו (...). כן הוא, סמיטים אנחנו (...). אסופי-חוץ, אורחים לא קרואים". כך קרה שהרצון של לילינבלום להעצים את חשיבות היסוד האתני-אתנולוגי בקיום היהודי הוביל את הרטוריקה שלו להגדיר את היהודים כ"סמיטים", אף שלא היתה לו דעה טובה על "המזרח ותרבותו".

לדפוס התגובה השני, להגדרת היהודים כ"שמיים", נביא כדוגמה את המלומד רב המוניטין היימן (חיים) שטיינטאל, שיחד עם חותנו מוריץ לצרוס, ייסד את האסכולה של "הפסיכולוגיה של העמים" אשר דחתה את "תורת הגזע". שטיינטאל הקדיש חיבורים מלומדים לביקורת התיאוריה שייחסה לגזע השמי נחיתות תרבותית אימננטית, אך מסקנתו האקטואלית

מהמוצא ה"שמי" של היהודים לא היתה שהם "זרים" באירופה, אלא שמוצא "גזעי" אינו הגורם הקובע. לא הדם יוצר ומעצב את הרוח והתרבות של עם. העובדה שיהודי גרמניה הם ממוצא שמי, טען גם לצרוס בהרצאה "מהי אומה" מ-1879, לא צריכה להפריע להם להיות חלק אינטגרלי מהאומה הגרמנית ומתרבותה. על דבריו של י"ל פינסקר בחוברת "אוטואמניפציה", כי היהודים לא יוכלו לברוח מהעבודה שמוצאם בגזע שם, הגיב ילניק, "חדל לנו מלוא דמים שמיים", והציע לפינסקר לנסוע לטיוול לאיטליה כדי להירפא משיגיונו.

הרבה חיבורים אנתרופולוגיים כתבו מלומדים ומחברים של ספרות פופולרית מהרבע האחרון של המאה ה-19 ואילך. רוב הספרות הזאת דחתה את הדעה שקיים "גזע יהודי" אחיד מהבחינה האנתרופולוגית. עד שנות השלושים של המאה העשרים נראה כי היו מי שאצו לטעון שיהודים "לאומיים" קיבלו את הדעה משום שסברו שקריטריון ה"גזע" יספק את

המצע הקמאי (הביולוגי-הגנטי) לאחדות העם היהודי. האם יש לכאורה ראייה טובה יותר מד"ר ארתור רופין לכך ש"תורת הגזע" חילחלה למחשבה הלאומית והיתה לאחת מיסודותיה? הוא לא היה עסקן ציוני שולי או חובבן, אלא בעל השכלה פורמלית גבוהה, ומי שהעיד על עצמו כי "תורת הגזע היהודי" מעסיקה אותו "עשרות שנים". המסקנה שרופין הגיע אליה כתוצאה מהעיסוק הזה - הוא ציטט את דברי מורו האנתרופולוג הגרמני פליקס פון לושאן - היתה כי יש לדחות את התוקף המדעי של השיוך הגזעי לפי קריטריון לשוני, ולקבל את הקריטריון האנתרופולוגי: "כל הסחים על גזע שמי מערביים באופן משונה את המושגים, כאילו היו סחים של שפה ארוכת קודקוד". עתה, לאחר שהמחקר הסתלק מ"התיאוריה השמית", הוסיף, "נפתחה בראשונה הדרך למחקר חופשי על שאלת גזע היהודים".

לפי הקריטריונים האנתרופולוגיים שבחר, מצא רופין שעם ישראל הקדום היה צירוף של שלושה יסודות אתניים: "הארמים של סוריה הצפונית, הברווים של מדבריות ערב וסיני, והפלשתים מאנטוליה". המוצא הקדום הזה עבר תהליכי שינוי מחוץ לארץ-ישראל. באירופה נקלטו בעם ישראל בני אדם השייכים לענף האירופי-הצפוני של הגזע הלבן והיהודים ה"אשכנזים" הם ממוצא של "קדמת-אסייתי-מונגולי-אלפיני-צפוני", והם שונים מהיהודים ה"ספרדים", שהתפתחו בכיוון "מזרחי" (ברווני) ים-תיכוני. רופין קיבל את דעת רנאן, אבל לא שאף ל"אריזציה של היהודים" ולא טען שיש זיקה דטרמיניסטית בין "גזע" ל"תרבות". אדרבה, התכונות הטיפוסיות שמצא ביהודים האשכנזים - חריפות, שקדנות, קלות תפישה - אינן תוצר של "יסוד מונגולי" שנמהל בהם, אלא של גורמים סובייקטיביים ואובייקטיביים: חובת לימוד התורה והתלמוד, העיסוק במסחר, הישיבה בערים וכדומה. אנשי העט היהודים במזרח-אירופה חיו בסביבה שונה מהסביבה הגרמנית, בחבל עולם סלאווי. בהקשר הרב-אתני הזה נדרשה הבלטת היסוד האתני-התרבותי כבסיס לייחודם של היהודים.

המקרה היהודי העסיק מאוד את המחקר האנתרופולוגי, ומהרבה סיבות. אבל המצאי של ספרות המחקר - המקצועית והפופולרית - אינו יכול לאשר שהעוסקים בו מייצגים את השקפת העולם היהודי והציוני, וש"תורת הגזע" המודרנית הטביעה חותם עמוק ומשפיע על המחשבה הציבורית הציונית. רעיונות על הייחוד ועל הסגוליות של עם ישראל והיהודים, שמעמידים אותם במדרגה גבוהה יותר מיתר העמים, אכן אפשר למצוא במסורת היהודית. אך מופרז לטעון שההגות הציונית והמחשבה הציבורית הציונית היו עסוקות בהדיפת דעות, שהעם היהודי הוא "תרכובת גזעית" שהתהוותה אי-שם בימי הביניים ובהגנה על חומות "טוהר הגזע". מדוע איפוא להמציא דחליל של "תורת גזע ציונית", ואז להצליף בה? ולמה צריך לשם כך להמציא היסטוריה מדומיינת (או דמיונית) של היהודים? (לדוגמה, שלמה זנד, בספרו "מתי ואיך הומצא העם היהודי?").

התשובה תתברר בעזרת דיון קצר ב"מקרה הכוזרי". ספרות המחקר היהודית של המאה ה-19 וזו שאחריה לא דחתה על הסף שיש גרעין היסטורי בסיפור על ההתייהדות של ממלכת הכוזרים במאות השמינית-התשיעית. "המקרה הכוזרי" נתפש כראיה ניצחת ל"אותוכטונית" של היהודים במזרח-אירופה, ולפעמים גם נדמה כמוסיף להיסטוריה של עם ישראל נופך הירואי. בספרות שבאה מן הימין הציוני תוארה כזריה כממלכה של לוחמים יהודים, שבשיא כוחה שלטה מקייב במערב, קרים בדרום והים הכספי במזרח - עוד עדות לכך שהיהודים היו לוחמים עזי נפש כמו "כובשי כנען בסופה", ולא חלשלושים הנתונים לחסדי גויים.

הערך של חלק מן הראיות שהובאו ומובאות להוכחת ההיסטוריה של הסיפור הזה דומה לערך של העדויות על גילוי עשרת השבטים באפריקה ובאסיה. הכוזרים לא השאירו אחריהם תיעוד ואין לדעת מה היה ההיקף של התייהדות הכוזרים ואופיה; האם מלאה כזריה בתי כנסת ובתי מדרש, או שמדובר בתופעה מקובלת של סינקרטיזם? מי היו המייסודים היהודים שלימדו את הכוזרים את התורה והתפילות, וגם לימדו אותם עברית, או ארמית, או תירגמו את ספרי הקודש היהודים לטיוורקית? למה לא הותירו המוני המתייהדים-היהודים האלה אחריהם עדות כתובה במשך התקופה הארוכה שעברה מאז התייהדותם ועד שנעלמו, עד שלא היה אפשר להבחין (לפני שהמחקר התחיל לחפש ביהודי מזרח-אירופה סימנים אנתרופולוגיים) בין יהודים ממוצא כוזרי ובין יהודים, וכולם הפכו ל"יהודים אשכנזים"? ולמה חשבה היסטוריוגרפיה היהודית (ובעיקר, כאמור, הלאומית-הציונית) להעלים את הסיפור הכוזרי משיקולים אתנוצנטריים?

נדרש דמיון יצירתי כדי להמציא מצד אחד היסטוריה דמיונית של עם ישראל, שבה "מככים" מיליוני מתייהדים ואילו יהודים אחרים נעלמים כלא היו; ומצד אחר, להמציא קונספירציה של היסטוריונים (ציונים, כמובן) שחברו יחד להעלים את "הסיפור הכוזרי". טעמים שונים ניתנו למאמץ ההעלמה הזה: יהודים אשכנזים ביקשו להעלים את מוצאם וכך להסתיר את העובדה שאינם "יהודים אותנטיים" כמו "הספרדים". הם גם ביקשו להסתיר את העובדה שיהודי אירופה הם יסוד קולוניאלי זר, שהסווה את עצמו כצאצא אתני-ביולוגי של ישראל הקדום; והם העלימו אותו לאחר 1967 כדי להצדיק את הכיבוש וההתנחלות שנעשו בשם ההבטחה האלוהית והשיבה לנחלת אבות. העט כמעט נסחף מאליו כדי לשאול אם הכוזרים וצאצאיהם לא קראו את התנ"ך ואת ההגדה של פסח, ולכן הצליחו להינצל מן ההשפעה השלילית של הטקסטים ה"לאומניים" האלה? והאם "המקרה הכוזרי" אינו צריך ללמד על כוח המשכה העצום של היהדות, ומכאן שהדרך היחידה לפתור את הסכסוך הישראלי-הפלשתיני היא ליידת את כל הפלשתינאים? האם יש צורך בהיסטוריה נגדית (counter history) מומצאת ומגויסת, כדי להביא את הבשורה שיש להבחין בין לאומיות ובין אזרחות?

אך המטריד מכל היא העובדה שהתחייה של "הסיפור הכוזרי" ושל סיפורים אחרים על התייהדות המונית וגורפת, ותיאורם כנראטיב האמיתי של תולדות היהודים אינו אלא שימוש ב"תורת הגזע". אם בעבר הלא רחוק, הטענה שהיהודים הם תוצר של "תרכובת גזעית" נועדה להיות ראייה לכך שהם יוכלו להתערות בחברות לא-יהודיות, הרי שעתה ההנחה - הלא מובלעת כלל - היא שאם רק יונח שרוב היהודים בישראל אינם צאצאים ביולוגיים של עם ישראל הקדום (שכולו אבד מזמן בתהום הנשייה), תישמט הקרקע מתחת לרגלי האידיאולוגיה הציונית על שיבה "לארץ האבות", וזו תיחשף במערומיה כמבוססת על נראטיב בדוי, ואפילו שקרי. משה החייט בסיפורו של מנדלי היה, מן הסתם, אומר על כך שאינו מכיר מי משכניו היהודים שחקר ופישפש לבדוק, אם חתנו לעתיד הוא מצאצא כוזרים או סלאוויים, וגם הפולני אינו בודק - לפני שהוא קם לפרוע בשכניו היהודים - מי מהם הוא ממוצא סלאווי כמותו. האם, כך יכול היה משה החייט לשאול בפשטות, מי שממציא עבר מדומיין כדי להמציא עתיד מדומיין אינו מחקה בסופו של דבר את מבוקריו?

כל הזכויות שמורות, "הארץ" ©

סגור חלון